

у розділі «Від закінчення війни до державного договору» аналізує шлях Австрії до укладення договору із союзниками та проблемні питання і їх вирішення. Праця цікава тим, що автор використовує широке коло англомовних джерел з дослідження австрійського питання²³.

Вирішенню австрійського питання у 1945–1955 рр. в міжнародних відносинах як у радянській, так і в зарубіжній історіографії дослідники приділяли значну увагу. Зрозуміло, що в умовах гострого протистояння передусім на ідеологічному ґрунті між СРСР та США говорити про об'єктивність висвітлення гострих міжнародних проблем не варто, оскільки кожна із сторін намагалася виправдати свої кроки за рахунок історичної науки. Чітко така лінія простежується у радянській історіографії, де дослідники намагаються довести виключну роль Радянського Союзу в здобутті Австрією незалежності. На відміну від радянської, у західній історіографії підходи до вирішення австрійського питання були більш виваженими та спроби об'єктивно показати роль СРСР з одного боку та США, Великобританії, Франції з іншого у вирішенні австрійського питання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Советская политика в Австрии. Сборник документов 1945-1955.- М. – СПб.- XXI. 2006;
2. Белецкий В.Н. Советский Союз и Австрия – борьба Советского Союза за возрождение независимой демократической Австрии и установление с ней дружественных отношений (1938–1960 гг.). – М., 1962;
- Ефремов А.Е. Советско-австрийские отношения после второй мировой войны. – М., 1958;
3. Степанов Л.Л. Австрия. – М., 1966;
4. Игошкин Г.С. Австрия. – М., 1965;
5. СССР в борьбе за независимость Австрии. – М., 1965;
6. Новосельцев Е.Н. Внешняя политика Австрии. – М., 1962;
7. Загладин Н.В. История успехов и неудач советской дипломатии. – М., 1990;
8. Ардаев Г.Б., Вебер А.Б. Новые эксперименты с «народным капитализмом» (Западная Германия и Австрия). – М., 1958.;
9. Ледовских С.И., Патык Б.М. Государственно – монополистический капитализм в Австрии. – М.: Издательство социально – экономической литературы. 1965;
10. Вальдхайм К. Австрийский путь. М., 1970;
11. СССР – Австрия 1938 – 1979 гг. – М., 1980;
12. СССР – Австрия 1938 – 1979 гг. – М., 1980;
13. Терепан – Ялта – Потсдам.- М., 1971;
14. G. Stourz. Geschichte des Staatsvertrages.- Verlag Styria, 1985;
15. G. Stourz. Geschichte des Staatsvertrages 1945-1955. Österreichs Weg zur Neutralität.- Verlag Styria, 1980;
16. Bruno Kreisky. Zwischen den Zeiten Erinnerungen aus fünf Jahrzehnten. Verlag Wolf Sidler. 1986;
17. Michael Gehler. Karl Gruber. Reden und Dokumenten 1945 – 1953. Verlag Bohlau. Wien, Weimer;
18. Bischof Leidenfrost. Die bevormundete Nation Österreich und die Alliierten 1945–1949. Haymon Verlag, Innsbruck, 1988;
19. Jochum Manfred. Die Zweite Republik in Dokumenten und Bildern. Verlag Braumuller, 1984;
20. 25 Jahre österreichische Staatsvertrag. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1981;
21. Mahr Wilfried. Der Marschallplan in Österreich. Verlag, Styria, 1989;
22. Stefan Eminger. Ernst Langthaler. Sowjets Schwarzmarkt Staatsvertrag. Niederösterreichisches Presshaus. 2005;
23. Peter Berger. Kurze Geschichte Österreichs in 20 Jahrhund. Facultaus Verlagss. Wien, 2007.

В.П. Ярмчук

ДИСКУСІЇ В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ СРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950 – 1960 РР. ТА ЇХ УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Становище історичної науки в Україні в останні десятиліття перебування її в складі СРСР, як це не парадоксально, належить до порівняно найменш відрефлексованого напрямку історії української історіографії. Незважаючи на появу останніми роками десятків видань спогадів, окремих збірок документальних джерел, біоісторіографічних студій про українських істориків цієї доби, все ж з концептуальних досліджень окресленої проблематики можемо назвати хіба знану книгу канадського науковця С. Величенка¹, а також відповідні розділи у відомих синтезах І. Колесник² (лише історіографічний аспект) та Я. Калакури³. Особливо цікавим і важливим уявляється вивчення стану історичної науки в УРСР за доби її порівняного піднесення в період хрущовської «відлиги» і політики «контрольованого автономізму» П. Шелеста. Мета даної розвідки – з'ясувати зміст і вплив на представлення історії України (чим займалися в СРСР майже виключно історики самої республіки) дискусій, які розгорталися в історичній науці Радянського Союзу в другій половині 1950-х – 1960-і рр. на загальносоюзному (а не республіканському) рівні, які торкалися загальних проблем «історії СРСР» і здебільшого не мали прямого стосунку до української проблематики. Цей вельми значущий аспект побіжно і з фактологічними упущеннями (що пояснюється узагальнюючим характером авторських розмірковувань) розглянуто лише в згаданій вище праці С. Величенка⁴.

У всіх історіографічних трансформаціях, що принесла з собою хрущовська «відлига», так чи інакше був присутнім один спільний знаменник – творча спадщина «класиків марксизму-ленінізму», насамперед В. Леніна. Ленінські оцінки історичних подій тепер були проголошені «істиною в останній інстанції», а в суспільствознавстві та серед інтелектуалів взагалі спостерігалось

пробудження інтересу до праць К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна, не затьмарених сталінськими їх інтерпретаціями⁵. Як надважлива подія наукового життя подавалась перша публікація повного зібрання творів В. Леніна, куди увійшла низка заборонених в сталінські часи його текстів (М., 1958 – 1965, тт. 1 – 55). У 1954-1966 рр. також побачило світ друге видання творів «основоположників марксизму» К. Маркса і Ф. Енгельса, яке також містило праці, що не увійшли до першого видання (М., тт. 1 – 39).

Офіційно дозволене нове прочитання «класиків» дало поштовх для цілої низки дискусій у підрадянській історичній науці. Частина істориків, спираючись на замовчувані раніше ідеї, а подекуди навіть на окремі фрази з праць К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна, пропонували ревізію усталених в сталінські часи підходів. Відмінною рисою цих обговорень було допущення деякого плюралізму у вирішенні дебатованих проблем, причому нормальним підсумком полеміки визнавалось навіть status quo, коли її учасники залишались при своїй думці.

Такою була дискусія про час зародження капіталістичних відносин у Росії. Традиційним для історичної науки СРСР пізньосталінського періоду був погляд про зародження елементів буржуазного ладу в Росії у XVIII ст. і утвердження «капіталістичної формації» лише після скасування кріпацтва у 1861 р. Група російських дослідників, використовуючи мимохідь кинуте Леніним в праці, яка є вельми далекою від проблем генези капіталізму (одному з листів з 1889 р.), висловлювання про «новий період російської історії», який почався «приблизно з XVII століття», бачила в конкретно-історичному матеріалі даної епохи свідoctва розвитку паростків буржуазного ладу⁶. Серед українських істориків єдиним учасником цієї суперечки був В. Голобуцький, який теж належав до прихильників «раннього капіталізму», наводячи при цьому докази його наявності не лише з російської, а й з української історії. Він твердив про «початок розкладу феодалізму» й зародження капіталістичних відносин в країнах на схід від р. Ельба (в т.ч. і на українських землях) вже з кінця XV–XVI ст. у зв'язку з полемікою про час зародження капіталізму і зростанням інтересу в історичній науці СРСР в середині 1960-х рр. до «закономірностей розвитку суспільно-економічних формацій» долалося успадковане від сталіністської історіографії уявлення про жорсткий характер «міжформаційних» стиків і утверджувалася ідея про складність, стадіальність, тривалість переходу від однієї «формації» до іншої.

Висловлювання В. Леніна про «новий період російської історії», а також його думки з приводу ролі «селянських революцій» у поваленні «середньовіччя» й започаткуванні капіталізму, сформульовані в праці «Аграрна програма соціал-демократії в першій російській революції 1905–1907 рр.» (1907), загальна концепція «буржуазних революцій», викладена в низці текстів К. Маркса, і, насамперед, положення твору Ф. Енгельса «Селянська війна в Німеччині» (1850) забезпечили ідеологічну підтримку нових трактувань іншої проблеми, яка була важливою й в контексті «ранньобуржуазної» теорії – про рушійні сили, характер і вплив на хід історичного процесу селянських рухів в Росії XVI–XVIII ст. Мова йшла про аналогію між рухами І. Болотнікова, С. Разіна, О. Пугачова і навіть К. Булавіна та Селянською війною в Німеччині в 1524–1526 рр., яку Ф. Енгельс вважав «ранньобуржуазною революцією». Відтак деякі російські історики дотримувались думки про селянські війни в Росії як втілення розвитку ранньокapіталістичних відносин і одночасно політичні перевороти («антифеодальні повстання»), які прискорювали утвердження буржуазного ладу⁷.

«Ранньобуржуазна» тема здобула прямий відгук і в середовищі українських науковців. В опублікованих на початку 1970-х рр. працях історика-економіста О. Пономарьова⁸ та історика О. Компан⁹ з посиланням на досвід дискусії з відповідних питань, що стосувалися історії Росії, і своєрідним «перегріванням» канонічної радянської тези про наявність багатьох спільних рис у розвитку російського і українського народів, йшлося про «ранній» капіталізм тепер вже не в Росії, а в Україні. Головним його показником згадані автори вважали бурхливий розвиток на українських землях вже в XVI–XVII ст. т. зв. промислів (солеваріння, гутницького (виробництво скла), будницького (добування поташу), рудницького (виплавляння заліза), папірницького, селітроваріння тощо), які за способом своєї організації були аналогічними, на їхню думку, до мануфактурного виробництва. О. Компан також обґрунтовувала тезу про селянські рухи (від повстання під проводом селянина Мухи кінця XV ст. до «Визвольної війни 1648–1654 рр.», головною рушійною силою якої в підрадянській історіографії вважалося селянство) як складові буржуазної трансформації ранньомодерної України¹⁰.

Для інтерпретації українського минулого мали значення дискусії, присвячені проблемі сутності й наслідків приєднання неросійських регіонів до царської Росії, а також реакції неросійських спільнот на політику імперії. Ще в 1950-1952 рр. владою була організована дискусія про взаємини між

імперським Центром і національною периферією в дореволюційній Росії. Вона відбувалася на тлі небувалого домінування великоросійської ідеї, яка, починаючи з 1947 р., буквально заповонила суспільство, культуру і науку. В її ході остаточно утвердилась владна позиція щодо приєднання неросійських народів до Росії та національно-визвольних рухів, спрямованих проти російського панування. Загарбання імперією Поволжя, Середньої Азії, Азербайджану, Вірменії почало тлумачитись як «мирне входження» і величезне благо для цих країн (хоча суто формально визнавалась реакційність і колоніальний характер політики самодержавства стосовно національних окраїн і ніхто не ставив під сумнів ленінську тезу про «Росію – тюрму народів»), а національно-визвольні рухи народів Кавказу й Середньої Азії проти царизму вже оцінювались як реакційні, а подекуди (рух Шаміля) – й інспіровані іноземними державами. Тому не випадково на початку 1950-х рр. в підрадянській історіографії остаточно утвердилась концепція «возз'єднання України з Росією 1654 р.» як абсолютно позитивного за своїми наслідками акту. Така ж від'ємна оцінка була властивою для тогочасних характеристик українського національного руху XIX – початку XX ст.¹¹

На об'єднаній сесії істориків АН СРСР та академій наук чотирьох середньоазійських республік, що відбулась в 1959 р. і розглядала проблему приєднання Середньої Азії до Росії, поряд з концепцією «мирного входження» були відкрито висловлені і оприлюднені в публікаціях думки про колоніальне загарбання цих територій¹². На засіданні Секції суспільних наук Президії АН СРСР в січні 1964 р. історик М. Кім виступив проти «ідеалізації національних відносин у минулому», говорив про необхідність визнання не тільки прогресивних наслідків приєднання неросійських народів, а й «того зла, що принесли їм втрата національної незалежності і підкорення панувannya самодержавства» і «національного гніту з боку експлуататорських класів пануючої нації»¹³. На низці наукових форумів і у публікаціях першої половини 1960-х рр. йшлося про переоцінку економічного становища національних окраїн у Російській імперії. Учасники одного з таких зібрань, що відбулося в 1961 р., піддали «гострій критиці» «одностороннє висвітлення економічних зв'язків колоній і метрополії, коли об'єктивна сторона процесу (зростання капіталізму в ширину) відривалась від його насильницьких форм», «перебільшення результатів економічного розвитку окраїн і недооцінку гальмівної дії, яку чинила аграрна, військово-колонізаційна політика царського уряду»¹⁴.

Тоді ж група істориків АН СРСР та науковець із Казахстану П. Галузо актуалізували (фактично – виробили) т. зв. «ленінську концепцію військово-феодального імперіалізму». Останній розглядався як метод підкорення Російською державою сусідніх, «більш слабких народів» (як правило, наводилися приклади народів Півночі, Казахстану і Середньої Азії) і встановлення в захоплених регіонах не капіталістичної, а «військово-феодальної експлуатації» з боку «кріпосницької держави», російських поміщиків і купців. Така політика гальмувала розвиток капіталізму в самій Росії, оскільки давала можливість нагромаджувати капітали поза її межами, вона ж означала економічне поневолення і стримувала розвиток «продуктивних сил» і в колоніях¹⁵.

Спираючись на концепцію «військово-феодального імперіалізму», з найбільш виразною критикою економічної політики царизму в національних окраїнах виступав П. Галузо. Досліджуючи економічний розвиток Казахстану й Середньої Азії наприкінці XIX – на початку XX ст., він дійшов висновку про хибність традиційної формули з приводу оцінки приєднань до Росії – «політика реакційна, а економіка прогресивна» і розглядав «народне господарство» Російської імперії як «систему, в якій складався нерівноправний капіталістичний поділ праці поміж відсталіми окраїнами й економічно передовою Росією, в якій окраїни перетворювалися на поставників сільськогосподарської сировини і ринок для промислових виробів російської промисловості, в якій буржуазія викачувала з колоній величезні багатства, що затримувало їх економічний розвиток»¹⁶. П. Галузо був і автором єдиної у післявоєнний час монографії, в якій обґрунтовувалося колоніальне становище неросійських провінцій в імперії саме в економічному сенсі – «Аграрные отношения на юге Казахстана в 1867 – 1914 гг.» (Алма-Ата, 1965).

Відлуння дебатів про економічну політику імперії торкнулося й історичної науки в УРСР. Київський науковець Олена Лугова в одній із статей, опублікованій в 1967 р. «Українському історичному журналі», торкнулася проблеми економічного визиску України в Російській імперії¹⁷. Цим самим підважувалася теза офіційної історіографії про позитивні економічні наслідки від перебування українського господарського комплексу в складі царської Росії. Така позиція дослідниці наразилася на гостру критику¹⁸, а питання про негативні економічні наслідки російського панування в Україні більше в історичній науці УРСР не порушувалося.

Історія антицаристських національно-визвольних рухів була єдиною дискусійною проблемою, в обговоренні якої брали безпосередню участь ціла низка науковців УРСР і при розгляді якої брався

до уваги й український її контекст. Перегляд негативного ставлення до протицаристської боротьби неросійських народів, властивий підрадянській історіографії поч. 1950-х рр., був започаткований дебатами, організованими установами АН СРСР в 1956-1957 рр. Тоді було відкинута характеристика руху Шаміля як реакційного, інспірованого Туреччиною та Англією, та розглянуто його як антиколоніальну боротьбу проти політики царизму¹⁹.

Зіткнення консервативних, навіяних сталіністською традицією поглядів і прагнення до переосмислення національно-визвольних рухів в Росії на основі положень ленінських праць спостерігалось на сесії Наукової ради АН СРСР з проблеми «Історія Великої Жовтневої соціалістичної революції», яка відбулась в травні 1964 р. і була присвячена «національному питанню в Росії напередодні та в період проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції». Історик з Киргизії М. Джунусов в доповіді, присвяченій методологічним питанням дослідження національно-визвольних рухів в Росії, проаналізував праці Й. Сталіна й дійшов висновку, що в них «фактично проігнорована ленінська теза про подвійну й суперечливу природу націоналізму пригноблених націй». Інтерпретуючи «башкирський буржуазно-націоналістичний рух під проводом Валідова», дослідник з Башкирії Б. Юлдашбаєв спробував виявити його «прогресивний зміст» та «позитивну сторону». При цьому, визнаючи справедливою усталену оцінку Валідова як «контрреволюціонера», він все ж намагався зобразити його «нестійким дрібнобуржуазним демократом», а керований ним рух – «визвольним». У виступі П. Галузо пролунала теза про те, що за винятком «реакційних феодалських рухів» (до таких дослідник відносив повстання Кенесари Касимова, повстання 1868-1869 рр. в Казахстані, які відбувались «заради реставрації старих васальних відносин»), «всі інші рухи проти царської агресії і посилення колоніальної експлуатації [в Казахстані і Середній Азії] слід вважати прогресивними, спрямованими проти російського військово-феодалського імперіалізму, попри те, що в окремих випадках (1868 р. в Бухарі, 1873-1875 рр. у Фергані) вони набували монархічної, в інших (андижанське повстання 1898 р.) - релігійної оболонки. Не завжди оцінка руху з погляду формальної демократії збігається з його об'єктивною значимістю. Всі ці рухи то безпосередньо (Пугачовське повстання, в якому брали участь казахи, башкири та інші народи Приуралля), то опосередковано зливалися з демократичними, антицаристськими рухами в Росії»²⁰.

На сесії виступали й українські історики М. Супруненко, М. Рубач, С. Королівський, П. Воробей, С. Злупко, В. Осечинський. Їх доповіді й повідомлення вносили мало нового в традиційні трактування українського національного руху як «буржуазно-націоналістичного» і зосереджувалися на уточненні окремих вузьких питань. Найбільш радикальні погляди висловив С. Злупок. Він твердив про необхідність перегляду негативних оцінок українських організацій Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст., що, на його думку, вели боротьбу за національне визволення українського народу – Головної Української Ради, партії радикалів, «січових стрільців». Примітно, що твердження С. Злупка та Б. Юлдашбаєва були визнані помилковими з боку значної частини учасників сесії, в т. ч. її головуючого академіка АН СРСР І. Мінца, а висновки П. Галузо спричинили, як повідомлялося в офіційному звіті про цю сесію в журналі «История СССР», «бурхливі дебати»²¹. Відомо також, що доцент Львівського університету С. Злупко в середині 1960-х рр. зазнавав переслідувань за свій виступ на згаданій сесії²².

Важливим результатом роботи сесії було рішення засідання Бюро Відділення історії АН СРСР (яке розглядало її хід і підсумки) про скликання аналогічних наукових форумів у союзних республіках. У листопаді 1964 р. в Інституті історії АН УРСР було проведено наукову конференцію з участю провідних науковців зі всієї України, присвячену національно-визвольному руху в Україні в «період імперіалізму». В основній доповіді, яку виголосив П. Воробей, та в ході її обговорення мова йшла не про конкретні події й персоналії, а про концептуальні питання цієї теми – про характер і особливості національно-визвольного руху, його основні етапи і рушійні сили, участь у ньому різних суспільних верств. Показово, що провідна теза доповідача, яка полягала у розгляді українського руху як «складової частини демократичного руху на Україні», була практично одностайно схвалена учасниками дискусії²³. Проте надалі такий підхід не здобув підтримки в підрадянській історіографії²⁴.

Отже, охарактеризовані вище дискусії з контроверсійних проблем дореволюційної історії Росії та неросійських народів царської імперії слід вважати одним із чинників, який визначав ідейне поле історичної науки в УРСР. Попри те, що на них здебільшого не обговорювалися «українські» аспекти, нові ідеї і концепції, сформульовані в їх ході, опосередковано свідчили про розширення меж дозволеного для дослідників української історії і впливали на представлення й української минувшини. Перевизначення базових аналітичних категорій істориками СРСР в умовах, коли українська історія уявлялася тісно поєднаною з російською, а українці були поневолені царизмом

аналогічно, як й інші неросійські народи, давало нагоду використовувати ці категорії для дослідження й історії «молодшого брата». Інша справа, що небагато українських науковців виявилися здатними сміливо впроваджувати нові для того часу ідеї в історичний дискурс. А з початком консервативної реакції в історичній науці СРСР на початку 1970-х рр., що в Україні супроводжувалась боротьбою з «рецидивами» «українського буржуазного націоналізму», відносно вільна циркуляція будь-яких новацій (навіть прикритих фіговим листком з творів «класиків марксизму-ленінізму»), що претендували на ревізію цементуючої офіційний історичний наратив тези про виняткову роль Росії в історії неросійських народів СРСР, стала і зовсім неможливою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Velychenko S. Shaping identity in Eastern Europe and Russia: Soviet-Russian and Polish accounts of Ukrainian history, 1914-1991. - New York, 1993; 2. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000; 3. Калакура Я. Українська історіографія. – К., 2004; 4. Velychenko S. Op. cit. – Рр. 180 – 186; 5. Сидорова Л.А. Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия. – М., 1997. – С. 3 – 4, 12, 75; Алексеева Г.Д. Историческая наука в России. Идеология. Политика (60 – 80-е годы XX века). – М., 2003. – С.40, 86; Вайль П., Генис А. 60-е. Мир советского человека. – М., 1996. – С. 218; 6. Советская историография. – М., 1996. – С. 153 – 155; 7. Голобуцкий В.А. О начале «нисходящей» стадии феодальной формации // Вопросы истории.–1959. - № 9.– С. 137; 8. Индова Е.И., Преображенский А.А., Тихонов Ю.А. Классовая борьба крестьянства и становление буржуазных отношений в России // Вопросы истории. – 1964. - № 12.– С. 27–53; Булыгин И.А., Биндова Е.И., Преображенский А.А., Тихонов Ю.А., Троицкий С.М. Начальный этап генезиса капитализма в России // Вопросы истории. – 1966. - № 10. – С. 73; 9. Пономарьов О.М. Про початок мануфактурного періоду на Україні // Український історичний журнал. – 1970. - № 3. – С. 27 – 35; 10. Компан О.С. Проблеми українського середньовіччя // Середні віки на Україні. – К., 1971. – Вип. 1. – С. 14; 11. Компан О.С. Єдність світового історичного процесу. – К., 1966. – С. 31 – 33; 12. Бордюгов Г., Бухараев В. Национальная историческая мысль в условиях советского времени // Национальные истории в советском и постсоветских государствах. – М., 1999. – С. 43; Брайчевский М. Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції; Його ж. Вибрані твори. – К., 1999. – С. 494 – 497; Юсова Н. Від розробки концепції «давньоруської народності» до легітимізації терміна «возз'єднання» України з Росією: Друга пол. 40-х – поч. 50-х рр. XX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2004. – Вип. 14. – С. 426 – 430; Яремчук В.П. Трактатування українського національного руху в українській радянській історіографії середини 1950-х – початку 1970-х років // Грані. – 2007. - № 5. – С. 42 - 46; 13. Сидорова Л.А. Указ. соч. – С. 214; 14. История и социология. – М., 1964.–С. 127–129; 15. [Предисловие] // Об особенностях империализма в России: Сб. статей. – М., 1963. – С. 10; 16. Сидоров А.Л. В.И. Ленин о русском военно-феодальном империализме // Об особенностях империализма в России... – С. 11. – 16; Галузо П.Г. К ленинским оценкам предпосылок объединения национальных движений в России с революционной борьбой рабочего класса за социализм (По материалам Казахстана и Средней Азии)// Национальный вопрос накануне и в период проведения Великой Октябрьской социалистической революции (Материалы к сессии Научного совета). – М., 1964. – Вып. 1. – С. 3 – 16; 17. Там само. – С. 8, 15; 18. Лугова О.І. Про становище України в період капіталізму // Український історичний журнал. – 1967. - №3. – С. 15 – 25; 19. Боровой С.Я. До питання про становище України в період капіталізму // Український історичний журнал. – 1967. - № 9. – С. 115 – 121; 20. Tillet L. The Great Friendship: Soviet Historians on the Non-Russian Nationalities. - Chapel Hill, 1969. – рр.194 – 221; 21. Миллер В.И. Национальный вопрос накануне и в период проведения Великой Октябрьской социалистической революции // История СССР р. – 1964. - №5. – С. 215 – 219; Галузо П. Г. К ленинским оценкам предпосылок объединения национальных движений в России... - С. 6 – 7; 22. Миллер В.И. Указ. соч. – С. 218; 23. Культурне життя в Україні. Західні землі: Док. і мат. – Львів, 1996. – Т. 2. - С. 621 – 623; 24. Лугова О.І. Про роботу Наукової ради з проблеми «Основні закономірності розвитку суспільства і зміни соціально-економічних формацій» у 1964 р. // Український історичний журнал. – 1965. - № 2. – С. 152 – 153; 25. Яремчук В.П. Вказ. праця.

І.М. Романюк

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ.

Методологія та проблеми, що з нею пов'язані, - найскладніші питання у сучасних суспільних науках. Уміння застосовувати різні методи та їх комбінації при проведенні наукового дослідження, постановка проблеми й вибір відповідних підходів складають методологію наукового дослідження.

Справжній прорив у методології дослідження соціально-економічних та культурних процесів в українському повоєнному селі зробила сучасна вітчизняна історіографія. Заслужовують на увагу праці С. Кульчицького¹, І. Колесник². Неабияку увагу приділяють методологічним проблемам В. Михайлюк³, Ю. Ганжуков⁴. Найвідомішими теоретиками методології історії серед російських